

SZEM Géza
szem.geza@uni-nke.hu

AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS HADTÖRTÉNETI FELDOLGOZÁSÁNAK NÉHÁNY NEHÉZSÉGÉRŐL

Absztrakt

A napjainkra jellemző hadviselés számos, egymás mellett létező megnyilvánulási formájában az aszimmetria, mint egyfajta „kötelező elem” szinte kivétel nélkül jelen van. Ez a jelenség nem csak a hadviselő feleket állítja a hagyományostól eltérő – nem konvencionális – kihívások elé, hatása az események megörökítése során is megnyilvánul. A kutatónak meg kell értenie a dolog sajátos jellegét, illetve az adatok gyűjtése és értelmezése során jelentkező nehézségeket. Jelen írás nem törekszik teljességre ezek bemutatásában, célja inkább csak egyfajta „gondolatébresztés” a problémakör iránt.

Asymmetry, as a kind of „set figure” is almost without exception present in the numerous parallel manifestations of the warfare, being characteristic of our days. This phenomenon sets not only a – non-conventional – challenge, different from the traditional ones, to the warring parties; its impacts are affecting the recording of the events as well. The researcher is to understand the peculiar nature of the thing, and also the difficulties, evolving during the collection and interpretation of the data regarding it. Present writing isn't meant to strive for completeness during the presentation, our goal is merely a kind of „waking thoughts” towards the field.

Kulcsszavak: *aszimmetrikus hadviselés, hadtörténelem, kutatás, gerilla, Brit Birodalom, Vietnám ~ asymmetric warfare, military history, research, guerrilla, British Empire, Vietnam*

BEVEZETÉS

Napjaink fegyveres konfliktusait döntően uralni látszik az aszimmetrikus jelleg. Reguláris erők (honi kormányzaté, vagy valamely külső államé, szövetségé) állnak szemben a legkülönbözőbb motivációjú felkelő és/vagy radikális csoportokkal szerte a világban. Általános jellemzőként határozhatjuk meg az alacsony intenzitást, és a viszonylag alacsony technológiai színvonalat, az alkalmazott eszközpark egyszerű voltát. Az irreguláris oldalon ez többnyire szükségszerűnek tekinthető, előbbit az erő aszimmetriájának tudomásulvétele, egyfajta „gerilla- force-protection” (a közvetlen összecsapások kerülése, ezáltal a nagyobb erejű fél megakadályozása abban, hogy erőfölényét érvényesíteni tudja) indokolja, utóbbi pedig elsősorban a szűkös erőforrásokra vezethető vissza, mind anyagi vonatkozásban, mind a rendelkezésre álló emberanyag (általános) képzettségét-kiképzettségét tekintve. A másik oldalon ez többnyire kényszerű adaptáció eredménye; a harc elől folyamatosan kitérő és többnyire rejtőző ellenfél „intenzív” pusztítására viszonylag ritkán van mód. A harcérintkezés kerülése pedig – legalábbis többnyire – a technológiai erőfölény érvényesítését is legalábbis megnehezíti; meglehetősen nehéz egy fejlett fegyverrendszerben rejlő lehetőségeket kiaknázni, ha nem találunk hozzá célpontot.¹ Ez egyúttal gyakorlatilag össze is foglalja az aszimmetria lényegét a kisebbik (gyengébbik?) fél szemszögéből; a cél a túlerejű ellenség erő-eszköz- és eljárásbeli fölényének érvénytelenítése, ezzel annak megfosztása minden eszköztől, ami hagyományosan a kezdeményezés megragadásához és megtartásához volt hivatott segíteni.

Az aszimmetrikus hadviselésnek – mint utaltunk is már rá – van egy politikai aspektusa is, nevezetesen a felkelő csoportok szembenállása valamely szervezett állami hatalommal. Törvényszerű, hogy a gyarmatosítással, majd a globalizációval kiteljesedő világméretű „politikacsinálás” számos példáját élte meg ez idáig is ennek a fajta szembenállásnak. A haderő, az állam és a társadalom viszonyában is számos történeti példa található a tárgyalt témakörben. [1] Törvényszerű továbbá azt gondolni, hogy más tudományok mellett a hadtörténelem is bővelkedik a témát – szakmai módon és színvonalon – feldolgozó irodalomban. Azonban ha megnézzük a hadtörténeti kutatás általánosan bevett eljárásait, szembe találhatjuk magunkat néhány nehézséggel, amik az általában bejáratott kutatásmódszertant ez esetben nehezen alkalmazhatóvá teszik.² Jelen írás ezek közül kíván néhányat felsorolni, a teljesség igénye nélkül. Kutatási területünk a huszadik század elejét a Brit Birodalom haderejének első világháború utáni gyarmati tevékenységével³, annak második felét pedig az Egyesült Államok vietnámi jelenlétén keresztül igyekszik lefedni. Ennek során az írás alapvetően két műre támaszkodik; az első vonatkozásban T. R. Moreman: „Kis háborúk” és „birodalmi rendőrködés”[2] című írására, a második témát illetően Michael Lee Lanning: Inside the Crosshairs[3] című munkája szolgál alapul⁴.

¹ A megfelelő eljárás megtelezése az adott eszközhöz természetesen semlegesíti ezt a hatást: erre kiváló példa az Al-Kaidával, majd napjainkban az ISIS-szel szemben alkalmazott „terrorista-vadászat” műholdak, és UAV-k segítségével, ahol a megfelelő alkalmazás a technológiai fölényt éppen az aszimmetrikus harcmodor hatékony ellenszerévé képes tenni.

² Ezzel természetesen nem kívánjuk azt állítani, hogy az ilyen jellegű elemzések teljes mértékben „hiánycikk” kategóriába esnének a hadtörténeti kutatásban. Írásunk pusztán a tárgyalt kutatási terület és az általános hadtörténeti módszertan „összeigazításának” nehézségeire próbál rávilágítani.

³ A dolgozat ebben a vonatkozásban a továbbiakban nem tesz különbséget a különböző brit fennhatóság alatt álló területek státuszát illetően, azokat egységesen – bár tudottan pontatlanul – gyarmatként aposztrofálja. Véleményünk szerint ez az egyszerűsítés döntően nem befolyásolja a dolgozat mondanivalóját.

⁴ Természetesen Vietnámban nem a mesterlövészek alkalmazása volt az egyetlen „gerilla-ellenes” eszköz, és rajtuk kívül még számos különleges rendeltetésű alakulat részt vett a konfliktusban.

A HADTÖRTÉNETI KUTATÁSRÓL ÉS A HADVISELÉS ASZIMMETRIÁJÁRÓL ÁLTALÁBAN

Mi is okozza ezt a látszólagos diszkontinuitást a hadtörténeti kutatás aktuális módszertana és az aszimmetrikus hadviselés elemzési lehetőségei között? Először is, hogyan is néz ki a hadtörténeti kutatás módszertani megközelítése általában? Hazánkban ennek kialakulása – illetve a nemzetközi minták átvétele – az 1920-as és 1930-as évekre tehető és az első világháború után frissen megalakuló Hadilevéltár első nagy volumenű munkájához köthető.[4] A szerzők ennek során azt a megközelítést követték, amit Bialoskorski Ödön százados módszertani írásaiból ismerhetünk meg.[5][6][7] Az általa ismertetett elmélet és gyakorlat többnyire megegyezik a korabeli nemzetközi felfogással, és bár úgy tűnhet, az időközben eltelt közel egy évszázad indokolná, alapvetően napjainkra sem történt benne sok változás. Ha feltétlenül kategóriát kívánunk teremteni, nevezhetjük ezt reguláris hadtörténet-írásnak, tekintve, hogy a bevett eljárások pontosan erre lettek kitalálva: reguláris erők klasszikus, magas intenzitású háborús körülmények között való összecsapásának az elemzésére. Az analógia annyiban is legalábbis jó eséllyel megállja a helyét, hogy ahogyan a reguláris hadviselés – első megközelítésben – nehezen tudja a saját tradicionális erő-, eszköz- és eljárásrendszerét egy eltérő metodikájú ellenfélhez igazítani, úgy ez esetben a klasszikus hadtörténeti kutatásnak is adaptálódnia kell ahelyett, hogy a hagyományos megközelítésébe próbálna beleerőltetni egy meglehetősen eltérő jelenséget. A „reguláris” hadtörténetírás lényegét tehát Bialoskorski nyomán röviden összefoglalva: az elemzés nagy összefüggéseit a magasabbegységek parancsai és naplói adják, amit az alárendeltek hivatalos dokumentumai töltenek meg tartalommal. Ennek kiegészítésére, és sok esetben az egyes események okainak feltárására, a kialakult helyzetek tisztázására szolgálnak a magánjellegű írások, úgymint naplók és visszaemlékezések. A források egymással, illetve egy szélesebb körrel való összevetése, ezáltal a bennük található információ ellenőrzése során nem csak a szomszédos, vagy szervezetenként kapcsolódó alakulatok dokumentumainak, hanem ezek mellett az ellenséges forrásoknak is jelentős szerep jut. És itt találjuk szembe magunkat az első problémával: a konfliktusban (hiszen gyakran a háborús szint alatt marad az összecsapások intenzitása) szemben álló felek dokumentumainak összegyűjtését illetően a kutató komoly nehézségekbe ütközhet.⁵ Az aszimmetrikus hadviselés jellegéből következően az egyik oldalon egy irreguláris csoportosulást találunk. Ebből nagy valószínűséggel következtethetünk arra is, hogy a „hagyományos”, fegyveres erőknél megszokott, határozott keretekkel rendelkező hierarchikus szervezetről sem beszélhetünk.⁶ Szervezeti keret hiányában viszont a klasszikus parancs-jelentés kommunikációs láncolat is jó eséllyel hiányozhat, legalábbis a reguláris hadseregeknél megszokott iratanyagok formájában, ami erről az oldalról tehát megfosztja a kutatót a potenciális primer forrásoktól. Ezt a hatást erősítheti, ha az irreguláris fél erői – rejtőzködő céllal, vagy a kezdeményezés elvesztése nyomán – egymástól elszigetelt, önálló cellák formájában tevékenykednek (vagy éppen inaktívak). Ugyanez a probléma az először az Al-Kaida nyomán megismert, úgynevezett franchise-rendszerű szervezetekkel: az egyes „tagok” léte és működése nem feltételez sem egyetlen, mindannyiukat koordináló felettes szervezeti elemet, sem az egyes elemek közötti kommunikáció szükségességét. Az egyes csoportok pedig önmagukban lehetnek annyira kicsik,

⁵ Ezek természetesen általánosítások, amik elvi síkon lehetnek igazak az aszimmetrikus konfliktusokban. Kitarító kutatással bizonyára találhatunk mindegyikre gyakorlati ellenpéldákat.

⁶ Ami nem jelenti szükségszerűen, hogy egyáltalán nincs hierarchia, vagy bizonyos szintű parancsnoki lánc, de annak keretei adott esetben sokkal képlékenyebbek.

hogy a kvázi-familiáris jelleg tökéletesen elégségesé teszi a szóbeli parancsadást, illetve jelentést.⁷

Mao és mások nyomán úgy tudjuk, hogy az irreguláris szerveződések törekszenek a regularizálódásra.[8] Ez azonban csak abban az esetben igaz, ha erre egyfelől van politikai akarat (nem csak úgymond „ad hoc népfelkelőkről” van szó, akiket például egy külső hatalom „usztított” a kormányzatra, és tulajdonképpen nincs saját politikai céljuk, vagy csak korlátozott, helyi jelentőségű). Másrészt, ha a szándékhoz megfelelő képesség is társul (a rejtőzködő cellák esetében például nehéz lenne a regularizálódás „vágát” aktív, cselekvésekben megnyilvánuló törekvéssel azonosnak tekinteni). Amennyiben beszélhetünk regularizálódásról, az természetesen elsősorban a megfelelő szintű szerveződés elérését takarja. Ennek egyik eleme a szükséges hierarchikus láncolat megléte, ami feltételezi a megfelelő „hivatalos formájú” kommunikáció megjelenését is. Az ilyen jellegű „formai elemek” bevezetése alkalmasint eszközként is szolgálhat egy magasabb szerveződési szint elérésére. Azonban az ilyen dokumentumok kezelése során sem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az irreguláris oldalon többnyire politikai töltetű mozgalmakról beszélünk. Ez egyfelől jelentheti, hogy egy kiadott direktívából többet tudhatunk meg a politikai hűség, vagy az ellenállásban való állhatatosság fontosságáról, mint a tényleges katonai célokról (amiket a vonatkozó parancsokkal együtt esetleg továbbra is informális módokon továbbítanak), ugyanígy a jelentések is nagyobbbrészt a mozgalom magasztalására és a hűség garantálására helyezhetnek nagyobb hangsúlyt. Másrészt ezek a dokumentumok a praktikum oldaláról is más célt szolgálnak, mint a reguláris „társaik”; egy klasszikus fegyveres erőben a harcérték-jelentés pontosságán például a szervezet működési hatékonysága múlhat. Ezzel szemben irreguláris oldalon a mozgalom lendületének fenntartása az elsődleges cél, ami helyenként megengedhet bizonyos „jótékony ferdítéseket” például az „ügy” támogatottságát, az utánpótlás forrásainak nagyságát illetően, hogy egy elszigetelt csoport harci szellemét fenntartsa. Természetesen ez hosszú távon megbosszulhatja magát (ha a mozgalom túlságosan elrugaszkodik a valóságtól), de az ilyen céllal keletkezett dokumentumok forrásértéke ettől függetlenül kétségtelenül kétséges, és legalábbis nehezen verifikálható.

Szintén a „Mao-i irányzat” jellemzője (általában), hogy a mozgalom – menet közben, vagy utóbb – megírja a saját történetét. Kétségtelen, hogy ezek a művek általában jelentős forrásértékkel bírnak, azonban érdemes őket a megfelelő kutatói óvatossággal kezelni. Egyfelől nem hagyhatjuk szem előtt a „gyengébbik fél” öngazolási kényszerét (a történelem fel fog menteni[9]), ami szinte szükségszerűen ideológiai töltetet fog adni ezeknek az írásoknak, és kutatási szempontból megkérdőjelezheti azok objektivitását (azzal együtt, hogy adott esetben ugyanilyen okból némileg másképp emlékezhet a történetekre, a szembenálló felek erőviszonyaira, stb.). Másrészt visszatekintve a Bialoskorski-féle kategorizálásra, azt láthatjuk, hogy abban ezek a magánjellegű írások kategóriájába esnek, a gyakorlatban többnyire a szükséges primer forrásokat kiegészítő, vagy éppen azokat – célzottan, vagy szükségből – kiváltó szerepkörrel.

Nem mindig vagyunk könnyebb helyzetben a saját oldallal sem, hiszen a felkelés elleni műveletek sok esetben titkos – vagy egyenesen illegális (black ops) – akciókban testesülnek meg, amik iratanyaga azután hosszú időre minősítés alá kerül (ha egyáltalán létezik), tehát gyakorlatilag kutathatatlan (de legalábbis nem hivatkozható). Ugyanez a helyzet, ha a „kisebbik fél” valójában egy reguláris haderő különleges műveleti alakulatának formájában végzi irreguláris, például felforgató, vagy diverzáns tevékenységet. Azonban a nyíltan működő, klasszikus reguláris haderők oldaláról sem feltétlenül van a kutató könnyebb helyzetben.

⁷ Egyes esetekben az írásbeli kommunikációnak kulturális akadályai is lehetnek: a csoport „állománya” egyszerűen nem rendelkezik a szükséges írástudással, de ez természetesen nem mondható el általánosan, és az adott szervezetek minden szintjén.

A BRIT BIRODALOM ÉS AZ ASZIMMETRIA TAPASZTALATAI

Láthattuk, hogyan alakították ki a Nagy Háborút követő időszakban a hadtörténeti kutatás metodikáját, nézzük meg, mit tartogatott ezen időszak gyakorlata aszimmetria témakörben a kutató számára! Vizsgálódásunk terepe ezúttal a Brit Birodalom, a korszak egyik legjelentősebb impériuma, amely ekkor még a világ két-harmada fölött rendelkezett (többé-kevésbé).⁸ Törvényszerű, hogy fegyveres erői számosan, és számos formában találkoztak aszimmetrikus kihívásokkal birodalom-szerte, hiszen az alárendelt népek nem feltétlenül értettek mindenben egyet a központilag rájuk szabott politikai irányokkal, ugyanakkor helyzetük, társadalmi szerkezetük, vagy erőforrásaik (amelyek fölött többnyire nem is diszponáltak) a szembenállás más formáját nem-igen tették lehetővé.⁹ Logikus lenne azt gondolni, hogy a gyarmati közigazgatás bátyjával szolgáló haderő különösen érzékenynek mutatkozott az aszimmetrikus tapasztalatok gyűjtését és feldolgozását illetően, és a korszak brit vonatkozásban egyenesen bőségszaruként áll rendelkezésre a kutató számára. Úgy tűnik azonban, hogy a dolgok logikája ez esetben máshogyan alakult.¹⁰ Az első – és talán legbefolyásolóbb – tényező maga az első világháború volt. Az európai, magas intenzitású, erős és technikailag fejlett ellenféllel szemben megvívott háború nem csak a brit csapatok nagy részét, de döntően a szakma elméleti érdeklődését is ide koncentrált. Mindennek egyfelől praktikus következménye lett, hogy a súlyos veszteségek nyomán alig maradt a brit haderőben megfelelő kiképzettséggel, pláne a gyarmati „hőskorszak” tapasztalataival rendelkező tiszti, illetve legénységi állomány.[2, p.4] Másrészt az „európai” háború döntően rányomta a bélyegét az elméleti érdeklődés irányultságára, illetve a jövő háború jellegéről való gondolkodásra is. Arról is szó van, hogy egy Németországhoz hasonló feltörekvő hatalomban sokkal nagyobb potenciális fenyegetést láttak a birodalomra nézve, mint a gyarmati népek időben, térben, célokban és eszközökben egyaránt többnyire korlátozott lázongásaiban. 1918 után ezt tovább erősítette annak tudata, hogy a németekre kényszerített béke rövid úton egy legalább ugyanakkora volumenű konfliktust fog eredményezni. Ugyanakkor az erő-eszköz-eljárás szentháromságán keresztül közelítve is, a kor legmagasabb színvonalán megvívott háború sokkal vonzóbb kutatási területet kínált, mint az alacsony intenzitású gyarmati „rendteremtés”, amely a gyarmatosítás kezdetei óta látszólag nem sok újítást élt meg. Mindez ahhoz vezetett, hogy a kor brit felfogása szerint a kisebb benne foglaltatik a nagyobbban, azaz a hagyományos, magas intenzitású háború elvei hozzáértően alkalmazva bárhol és bármikor eredményre vezetnek. Ennek eredményeként a kiképzés és felkészítés iránya a hagyományos európai hadviselésre fókuszált, amely azután megfelelően szilárdnak tekintett alapként, helyi szükség szerint kiegészíthető volt „specializált” ismeretekkel.[2, p.6] Ezt a tendenciát tovább erősítette a brit haderőben létező (tiszti) szocializációs jelenség is, mely szerint a gyarmati szolgálat ez idő tájt már meglehetősen degradálónak számított (hiszen az igazi karriert ekkor már nem a gyarmati területekért vívott

⁸ Persze itt könnyű lenne fogást találni az írás logikáján, mondván hogy egyik nemzet metodikáját próbálja összeilleszteni egy másik tapasztalataival, de a kutatás abból a korábban említett felvetésből indul ki, hogy a fentebb ismertetett metodikai megközelítés többé-kevésbé nemzetközi gyakorlatot takar, abban államon/haderőnként legfeljebb hangsúlybeli különbségek jelennek meg (például harcászati, vagy hadászati tapasztalatokra való hangsúlyosabb fókuszálás)

⁹ Ez még a kétségtelenül metodikai újítónak számító Mahatma Gandhi esetében is igaznak tekinthető, hiszen a fegyvertelen megközelítés mellett is, mozgalmá alapvetően az ellenféllel szembeni aszimmetria helyzetét használta ki.

¹⁰ Ugyanakkor nem azt állítjuk, hogy egyáltalán nem születtek vonatkozó (had)történeti (igényű) munkák, hiszen legalábbis a brit tradíciónak tekinthető alakulattörténetek nyilván tartalmazznak ilyeneket, ha egy alegység ilyen jellegű konfliktusokban vett részt. E helyütt az állítás elsősorban az elemző hadtörténeti kutatásra vonatkozik, mely nem a tradíció ápolására, hanem a szervezet okulására szolgál. A továbbiak MOREMAN T. R. [1] írása alapján.

harcokban való jeleskedés – ezek egyébként is inkább rendfenntartó jellegűek voltak – hanem a nagy, birodalmak közötti összecsapásokban mutatott helytállás jelentette).[2, p.14]

Voltak azonban az érdektelenségnek praktikus okai is, olyan szűk keresztmetszetek, amelyek kérdéssé tették, hogy az ilyen jellegű vizsgálódás eredménye megéri-e az elvégzéséhez szükséges energiák mozgósítását. Túl sok, és túl sokféle tapasztalatot kellett volna ugyanis hatékonyan feldolgozni, mint ahogyan azt a korabeli szabályzatokban erre tett kísérletek is mutatják.[1, p.9] Ezt a tendenciát pedig tovább erősítette, hogy a konfliktusok jellegéből adódóan az egyes esetekben is túl sok volt a véletlenszerű változó.[2, p.6] Ez általában olyan általánosságok megállapítását, és a vonatkozó szabályzatokban való közlését eredményezte, amelyek éppenséggel igazak voltak ezen konfliktusok mindegyikében, egyenként azonban egyik esetben szolgáltak túl sok hasznos tanáccsal a felhasználó számára.[2, p.9] További szűk keresztmetszetet jelentett az idő tényezője. Ezekben a konfliktusokban az ellenfél többnyire eszközparkjához mérten rögtönzött (annál is inkább, mert a hadviselés teoretikus háttere ekkor még eléggé gyerekcipőben jár, illetve – különösen ezekben a régiókban – kevéssé volt elterjedt), illetve a hátrányt szenvedő félként folyamatos adaptációra kényszerült. A reguláris felet, erőfölénye révén ez a kényszer nem szorította olyan mértékben, de a hadviselés megértését az ő oldalán is megnehezítette. Mindez adott ezen konfliktusoknak egy fejlődő jelleget, ami viszont beszűkítette a feldolgozásra fordítható idő kereteit. Más szavakkal, mire a tapasztalatok összegyűjtése és feldolgozása megtörtént (volna), ugyanaz a konfliktus is adott esetben teljesen más képet mutatott, azaz a levont következtetések többé már nem voltak érvényesek és alkalmazhatóak.¹¹ Mindezeket a hatásokat felerősítette a brit haderő alkalmazásának akkori gyakorlata, amelyben megfelelő időközönként a csapatokat rotálták a birodalom egyes helyőrségei között[2, p.4], ami nyilván még kevesebb időt hagyott az egyes alakulatok számára tapasztalataik összegyűjtésére (ez csak központilag lehetett volna hatékony, egy a rotálás által nem érintett szervezeti elem révén, amire viszont igény nem volt). Az afrikai erők esete annyiban tért el, hogy itt jobbra helyi kiegészítésű alakulatok állomásoztak, a birodalomból idevezényelt tisztí- illetve altisztí karral.[2, p.12-14] Ezek az erők a saját hadszínterüket illetően bőséges tapasztalati halmazt gyűjtöttek össze, ami azonban alakulat szinten helyben maradt (hiszen ezek a csapatok nem kerültek áthelyezésre), az elvezényelt állomány pedig ugyan magával vitte (a rá eső részt), azonban az új beosztásában rendszerint nem, vagy legfeljebb egyénileg tudta azt hasznosítani. A haderő egészének szintjén pedig nem is volt ennél többre igény, hiszen ez a tudás a modern háborúban nem volt hasznosnak tekinthető.[2, p.12-14] A brit haderő ezekben az összecsapásokban még egy problémával szembetalálkozott, ami általában jellemző az aszimmetrikus konfliktusokra; nem ismerték a másik fél tapasztalatait. Ez egyfelől törvényszerű volt, hiszen a hagyományos felderítésnek ebben az esetben mindig valamivel nehezebb a dolga, és ismét csak hozzátehetjük, igény sem sok mutatkozott ennek a megváltoztatására. Kivételnek Afganisztán vazirisztáni térsége tekinthető, ahol a britek találtak olyan helyi törzseket, amelyek nem csak a területeiken berendezett kiképző terepszakaszokkal segítették a reguláris erők felkészítését, de alkalmasint hajlandóak (és feltehetőleg minden esetben képesek) voltak megosztani saját tapasztalataikat és nézőpontjukat „a domb másik oldalának” hadviselését illetően.¹²

A felsorolt praktikus nehézségek tehát hátráltatták a tapasztalatok megfelelő szintű összegyűjtését. Ehhez társult a szervezet „rendszeretlen, kapkodó és hevenyészett megközelítése”, illetve a „megfelelő kiképzéssel szembeni intézményes és professzionális ellenállás”. [2, p.37] A mindenáron a Nagy Háborút a gyűjtőpontba helyező brit megközelítés az aszimmetria vonatkozásában „nagyon kevés figyelmet fordított az elméletre, valamint a tanulságoknak a szabályzatokban vagy kiképzési segédletekben való megőrzésére”,

¹¹ Ez volt a helyzet például a brit haderő burmai tevékenységével. [2, p.33]

¹² Jellegükénél fogva ezen közösségek felfogása, illetve harcmodora közelebb állt az irreguláris ellenféléhez, ami tovább fokozta a területi együttélésből származó tapasztalatok értékét. [2, p. 24]

következésképpen sem a megfelelő hivatal, sem az eszköz nem rendelkezésre ezek elvégzésére.[2, p.37] A közvetlen tapasztalat-feldolgozás fogalmilag persze nem teljesen azonos a hadtörténeti elemző munkával, de miután az előbbinek a feltételei nem voltak adottak, a hatás közvetve utóbbi esetében is csak ugyanaz lehet.

Ha úgy tetszik, az aszimmetrikus ellenfél abban is győzelmet tudott aratni, hogy a szembenálló haderőt távol tartotta attól, hogy tapasztalatait összegyűjtse, rendszerezze, és saját fejlődésére fordítsa.

AZ AMERIKAI MEGKÖZELÍTÉS A PROBLÉMA MEGÉRTÉSÉRE VIETNÁMBAN

Néhány évtizeddel és egy újabb világéggel később a Brit Birodalom helyén támadó őrült egy ilyen minőségében új entitás, az Egyesült Államok töltötte ki. A hidegháború bipoláris szembenállásán túl, globális (felelősségű) hatalomként számos aszimmetrikus konfliktust is fel kellett vállalnia. Ezek egy része önmagában is megjelent (többnyire a posztkolonizáció eredményeként, önnön pusztán aszimmetriájában bármely aktuálisan regnáló hatalommal szemben), részben a világméretű konfliktus helyi vetülete volt, de ez utóbbi szinte minden esetben gerjesztőleg hatott, bármi is volt a (helyi) konfliktus eredeti kiváltó oka. Az előző korszakhoz képest jobbra újdonságnak számított, hogy ezek a mozgalmak a szűken értelmezett, korlátozott, általában területiális céljaik (mint például az autonómia) mellett többé-kevésbé magasabb ideológiai – szocialista, internacionalista – színezetet is kaptak.¹³

A vietnami háborúba az Egyesült Államok ezúttal nem a britek, hanem a franciák (politikai-katonai) örökösöként bonyolódott bele. A háború eseményei jelen kutatást csak közvetve érintik, így ezek ismertetésétől ehelyütt eltekintünk. Az aszimmetrikus jelleghez való amerikai viszonyulást egy különleges szolgálati ágon, a mesterlövészek tevékenységén keresztül mutatjuk be. Ez egyrészt Vietnámban az aszimmetria egyik ellenszereként került alkalmazásra, másrészt metodikájában többnyire maga is aszimmetrikus jelleget mutat.

Az előzőekben ismertetett brit példához képest az amerikai haderő jelentős erőfeszítéseket tett, hogy megértse és feldolgozza az aszimmetrikus hadviselés jellegét. Vietnámban számos, a fegyveres erők berkein belül működő elemző és tapasztalat-feldolgozó szervezet tevékenykedett, közöttük például a Tengerészgyalogság Történeti és Múzeum Részlege, amely utóbb kilenc kötetet szentelt a konfliktus történetének.¹⁴ A közvetlen hadtörténeti kutatás mellett pedig számos primer forrás is keletkezett, mint például az alkalmazott mesterlövészek hatékonyságát felmérő 1967-'68-as vizsgálat eredményeit összegző jelentés [3, p.93], vagy a haditengerészet által 1967-ben kiadott szabályzat,¹⁵ amelyek a citált hadtörténeti elemzés forrásául is szolgáltak. Mindebből az látszik, hogy ezúttal komolyabb szándék volt az aszimmetria jelenségének megismerésére, és megértésére (talán pont az előzőekhez kapcsolódó tapasztalatok – a források hiányának – közvetett hatásaként). Ez sem jelenti azonban, hogy egy ilyen elemző gépezet nem érhetek nehézségek.

A saját mesterlövészek tevékenysége kapcsán Lanning több helyen is leírja, hogy egyes alakulatparancsnokok idegenkedtek az új(nak számító) szolgálati mód bevezetésétől, az ilyen alegységek felállítása/megtartása, illetve alkalmazása mindig egyéni megítélés kérdése volt (az előjáró parancsnok részéről). Az, hogy a „felhasználó” mennyire vesz egyáltalán tudomást egy keze alá rendelt speciális alakulat létezéséről és a képességében rejlő potenciálról, nagyban

¹³ Ennek – és ezzel együtt a Szovjetunió támogatásának – mértéke az egyes eseteket tekintve eltérő volt. Példaként: Algériában a dekolonizáció volt a fő motívum, míg Vietnámban a volt gyarmatosító Franciaország ellen is a szocializmus alapján bontakozott ki felszabadító mozgalom, a háború amerikai szakaszára pedig már ez volt jellemzően a döntő motívum.

¹⁴ Marine Corps History and Museums Division, [3, p.83]

¹⁵ Professional Knowledge gained from Operational Experience in Vietnam NAVMC2614, [3, p.172]

befolyásolja nemcsak annak alkalmazását (mennyiségi és minőségi tekintetben egyaránt), de utóbbi dokumentáltságát – megjelenését az előljáró alakulat harci dokumentumaiban, illetve annak részletességét, pontosságát – is.¹⁶ Továbbá a működés teljes tér- és időbeli kiterjedését figyelembe véve is olyan kis létszámú specialistáról, illetve az alegységek olyan kis arányú részéről volt szó, hogy a tevékenységük harci okmányokon túli pontos és részletes dokumentálására még a fentebb említett szervezeteknek sem lehetett elegendő kapacitása.[3, p.129]¹⁷ Annál is inkább, mert alkalmazásuk vagy mesterlövész-járőrökbe szervezve, kvázi-önállóan, vagy valamely gyalogos harcászati alegységhez ideiglenesen rendelve történt, tehát vagy nem szoros, vagy éppenséggel átmeneti alárendeltségben működtek. Ez nyilvánvalóan rányomta a bélyegét az (ideiglenes) előljáró harci dokumentumaiban való megjelenésükre is. Ehhez hozzátehetjük még, hogy az alkalmazás jellege, és a mesterlövészek konkrét feladatai egyes esetekben egyenesen indokolhatták is, hogy bevetésük a jótékony feledés áldozatává váljon.

Az ellenség hasonló tevékenysége kapcsán a szerző – gerilláktól tulajdonképpen elvárható módon – eleve a források szűkös voltát hangsúlyozza: ezekről jórészt a fogságba esett katonák elmondása alapján sikerült képet alkotni, amit sporadikusan egészítettek ki elfogott ellenséges dokumentumokban fellelt utalások.[3, p.179] Ez persze nem jelent megdönthetetlen bizonyítékot arra a korábban megfogalmazott „tételre” nézve, hogy a gerillák esetében nem, vagy csak alig beszélhetünk harci dokumentumokról. Azt azonban mindenesetre mutatja, hogy az ezekhez való hozzáférés adott esetben igencsak esetleges. Ennek okát nem nehéz megglelnünk, ha meggondoljuk, hogy a gerilla-hadviselés jellegéből következően viszonylag kevés a – szervezetszerű – fizikai kontaktus, nincs szó az ellenség frontvonalának áttöréséről, amikor rendszerint annak vezetési pontjai – és azok dokumentumai – is kezünkre kerülhetnének.¹⁸ (Természetesen az ellenség vonatkozó dokumentumaihoz való hozzájutásnak nem ez az egyetlen módja, legalábbis az utókor kutatója számára biztosan nem. Számára az ezekhez való hozzáférés idővel sokkal egyszerűbb – és békésebb – módon is megoldhatóvá válhat.)

Művében Lanning konkrétan is kitér a téma – tágabban pedig a vietnámi háború – hadtörténeti feldolgozásának nehézségeire (ezzel nem kis szívességet téve jelen sorok írójának).[3, p.191] Az okok között felemlíti az egyes visszaemlékezők egyéni látásmódját (érdekes momentuma ennek a szempontnak, hogy az angolszász megközelítésben az egyes harcosnak – akár a legkisebb rendfokozatúnak, illetve beosztásúnak is – mennyivel nagyobb szerep jut általában például az itthoni felfogáshoz képest), illetve azt a tényt, hogy valós időben elsősorban mindenki az adott feladat végrehajtására koncentrált, nem a pontos rögzítésre, vagy a későbbi dokumentálásra. Ez a két állítás ugyanakkor rámutat arra is, hogy miért nem

¹⁶ A visszaemlékezések tanúsága szerint a második világháború idején a szovjet frontra kiküldött magyar nehéz és legnehezebb tüzérségnek is hasonló élményben volt része. Az alakulat egykori tagjai szerint maga a kiküldés ténye is arról tanúskodik, hogy a felső vezetés sem volt tisztában a csapatnem valódi mivoltával. Az alkalmazás gyakorlata pedig azt mutatta, hogy az előljáró parancsnokságok is általában a tábori tüzérséggel kapcsolatos tapasztalataikból indultak ki, mind a nehézeszközök telepítése, mind az azoknak szabott feladatok tekintetében. Ez ugyan nem kapcsolódik szorosan az aszimmetrikus hadviselés témaköréhez, annyiban azonban mégis, hogy a jelek szerint mind a speciális rendeltetésű alakulatok (úgy is, mint az aszimmetrikus harc egyik legjellemzőbb eszköze) alkalmazása, mind az ehhez kapcsolódó tapasztalatok értékes, és feldolgozható formában való megmaradása attól is függ, hogy az adott haderő mennyiben van tisztában ezen alakulatok speciális jellegével. Ennek hiányában az utókor számára legfeljebb az egykori „specialisták” visszaemlékezései maradnak (ha egyáltalán), amelyek azonban – mint arra az írás elején utaltunk – nem tekinthetők objektív forrásnak és megfelelő hivatalos dokumentálás hiányában nehezen verifikálhatóak. [10]

¹⁷ Szervezeti méretüknél és alkalmazásuk jellegénél fogva, a mesterlövész különítményeknél/részlegeknél közvetlenül egyébként is viszonylag kevés gyűjthető dokumentum keletkezett, amit a fentebb tárgyalt, gyakran tisztázatlan alárendeltségi viszonyok még tovább rontottak.

¹⁸ Természetesen „ideális esetben” ez reguláris hadseregekkel sem történhet(ne) meg, hiszen ilyen esetekben az érzékeny dokumentáció megsemmisítendő. [11, p.109]

tekinthetőek az egyéni visszaemlékezések – a szerzők legjobb szándéka (és szakmai elkötelezettsége) mellett sem – objektív, és kritika (illetve verifikálás) nélkül használható forrásoknak. Nem csak az irreguláris hadviselésre, de a hadtörténelem talán minden momentumára igaz, hogy az egyes résztvevők saját perspektívájukon keresztül élik meg azokat, és korántsem biztos, hogy az adott helyzetben éppen az utókor számára lényeges információk ragadják meg leginkább a figyelmüket. Ez azonban nem jelenti, hogy visszaemlékezéseik nem szolgálhatják az események későbbi megismerését érdekes – esetenként fontos – adalékokkal, a hivatalostól eltérő nézőpontokkal. Mindez ugyanakkor nem predesztinálja őket arra, hogy ki is váltsák a hivatalos dokumentumokat, és ha a kutató például egy aszimmetrikus konfliktus kapcsán jobbra csak ilyen, szubjektív forrásokra hagyatkozhat – mint ahogy korábban feltételeztük – akkor kutatása tudományos céljait is eleve csak korlátokkal fogalmazhatja meg.¹⁹

Érdemes kiemelni Lanning azon véleményét, miszerint (a jelek szerint mindenkor, nem csak Vietnám esetében) a hadtörténészek tevékenysége többnyire csak tovább bonyolítja a képet, amennyiben ezek a szakmai feldolgozást leginkább saját értelmezéseik beemelésére és igazolására használják fel (a korrektség kedvéért: Lanning itt feltehetőleg elsősorban nem a hivatásos – elemző – „katona”-hadtörténészekre, hanem az angolszász területen oly divatos népszerűsítő hadtörténelem művelőire gondol – itthon ez a két kategória talán nem létezik ennyire elkülönült formában). Ez a megállapítás ugyan nem a hadviselés irreguláris, vagy éppen reguláris jellegéből következik, mégis fontos kitételekre emlékezteti a hadtörténész szakma művelőit, a kutatási célok megfogalmazását, illetve a vizsgálódás irányultságának meghatározását illetően.

A konfliktus nem konvencionális, a hagyományoshoz képest komplexebb jellegű, és az egyes alegységek többnyire elszigetelt alkalmazását további nehezítő körülménynek tekinti.²⁰ Ezeket a korábbiakban már érintettük. Megemlíti továbbá még egy egyedi, Vietnámra jellemző körülményt; Saigon 1975-ös elesésével jelentős mennyiségű amerikai hadi dokumentáció kerül észak-vietnámi kézre, amelyet addig nem sikerült hazaszállítani. Az ezekben, és az ellenség hasonló dokumentumaiba való betekintés a szerző szerint még napjainkban is meglehetősen nehéz.

ÖSSZEGZÉS

A fentiekben ismertetett példák természetesen nem írják le az aszimmetrikus hadviselés egészét, mint ahogy az ahhoz köthető hadtörténeti kutatását sem. Ennek a hadviselési módnak az egyik jellegzetessége – mint azt napjainkban is láthatjuk – hogy szinte bármilyen formát magára ölthet, és az eszközök teljesen szabadon értelmezett repertoárjával rendelkezhet.²¹ Ennek megfelelően feldolgozása, illetve megértése – nem csak hadtörténeti vonatkozásban – számos nehézségbe ütközhet. Írásunk egyik vonatkozásban sem törekedett – talán nem is törekedhetett volna – teljességre. Az írás céljaként talán a kutatási terület egyediségének érzékeltetését határozhatjuk meg, hiszen a hadtörténeti kutatásnak egyszer majd napjaink számos aszimmetrikus összetűzését is fel kell dolgoznia. Szövetségi rendszerünk, a NATO a néhai Brit Birodalomhoz hasonlóan, globális alkalmazási spektrummal bír. Haderejének – amennyiben azt egységes egésznek tekintjük – ugyanúgy érdeke, mint a brit haderőnek lett volna, hogy az egyes hadszínterek tapasztalatait – közöttük az aszimmetrikus ellenféllel kapcsolatosakat is – az egész szervezet befogadja, és hasznosítsa. A vietnámi példa pedig a

¹⁹ Ugyanez a hatás részben a hivatalos dokumentáció kapcsán is megjelenik, hiszen a szabályozott forma ellenére ezeket is emberek alkotják, szükségszerűen bizonyos mértékig ezek is egyéni narratívái az eseményeknek.

²⁰ Ezt térbeli és időbeli elszigeteltségnek egyaránt tekinthetjük; előbbi a földrajzi, környezeti viszonyokra, utóbbi a konfliktus relatíve alacsony, illetve hullámzó intenzitására utal.

²¹ Bár nem rendelkezünk bizonyos események vonatkozásában egészséges történelmi távlattal, mégis említünk meg például a 2008-as orosz-grúz háborút. [12]

hadtörténész szakma számára lehet tanulságos az „aszimmetrikus hadtörténelem” kutatásának nehézségeit illetően.

Felhasznált irodalom

- [1] Forgács B., Kaló J., Németh J. L., Aszimmetrikus kihívások a haderő, az állam, valamint a társadalom viszonyában, *Hadtudomány*, 2015. 25. évf. 1-2. szám, pp. 106-110.
- [2] T. R. Moreman: “Small wars” and „imperial policing”: The British army and the theory and practice of colonial warfare in the British empire, 1919-1939. A *The Journal of Strategic Studies* 1996 évi 4. számában megjelent eredetit fordította: Szabó Ferenc. Kézirat, NKE HHK Hadtörténelem, Filozófia és Kultúrtörténet Tanszék.
- [3] M. L. Lanning: *Inside the crosshairs. Snipers in Vietnam*. Ballantine Books, New York, 1998.
- [4] Szem G.: „A világháború 1914-1918” A Nagy Háború iratanyagainak feldolgozása a Hadilevéltárban. *Hadtudományi Szemle*; 2013. 6. évf. 1. sz.
- [5] Bialoskorski Ö. százados: Adalékok a világháborús okmányanyag tudományos értékeléséhez. *Magyar Katonai Szemle* (szerk.: vitéz Berkó István) 1934. IV. évf. 4. szám; *Hadtörténet és hadilevéltári okmányok*.
- [6] Bialoskorski Ö.: *Hadtörténeti események tudományos feldolgozása. Magyar Katonai Szemle* (szerk.: vitéz Berkó István) 1936. IV. évf. 2. szám, *Hadtörténet és hadilevéltári okmányok* (szerk.: Markó Árpád).
- [7] Bialoskorski Ö.: Módszertani kérdések a világháborús hadtörténetírás köréből. *Magyar Katonai Szemle* (szerk.: vitéz Berkó István) 1938. VIII. évf. 10. szám, *Hadtörténet* (szerk.: Markó Árpád).
- [8] Mao Ce-Tung: A japán területablók elleni partizánháború stratégiájának kérdései. In: Uő: *Válogatott művei*. 2. köt. Szikra, Bp. 1953.
- [9] F. Castro: „History wil absolve me”; Idézetek Fidel Castro védőbeszédéből, forrás: http://college.cengage.com/history/world/keen/latin_america/8e/assets/students/sources/pdfs/87_fidel_castro.pdf (2015.06.26.)
- [10] Saly Gy.: *Visszaemlékezések a magyar királyi honvédség nehéztüzérségére*. Montreal Kanada, 1995.
- [11] A Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Honvédség titokvédelmi s ügyviteli szabályzata (Ált./3), HM. 1996.
- [12] Németh J., Hajzer T.: Az orosz-grúz háború néhány jellemző vonása, *BIZTONSÁGPOLITIKA.HU* 2008:(09. 18.) pp. 1-3., forrás: <http://old.biztonsagpolitika.hu/?id=16&aid=709&title=az-orosz-gruz-haboru-nehany-jellemz337-vonasa> (2015.06.26.)